

Валерія Нечерда (Україна)

**БЕЗПЕКА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПОТРЕБА
ДИТИНИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
(до проблеми підліткової уразливості)**

Не стався до дитячих проблем зверху. Життя дано кожному під силу, і будь упевнений – для дитини воно не менш важке, аніж для тебе, а, можливо, що й більше, оскільки у неї немає досвіду.

Януш Корчак

Минулого року Уряд України затвердив Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. Метою прийняття Національного плану дій «Жінки, мир, безпека» є забезпечення стабільного миру та розв'язання конфліктів з урахуванням гендерного аспекту; сприяння активізації участі жінок у миротворчих процесах; запобігання та протидія гендерно зумовленому насильству; реабілітація постраждалих від конфлікту, у тому числі внутрішньо переміщених осіб.

Сьогодні внаслідок агресії на сході в нашій країні понад 2 млн внутрішньо переміщених осіб. Усі вони зазнають труднощів, оскільки змушені адаптуватися до значного зниження рівня життя. Така ситуація найбільше травмує жінок і дітей, що вкрай негативно позначається на їхньому фізичному та психологічному стані, а отже, на теперішньому й наступних поколіннях наших

громадян. Проблема «Жінки, мир, безпека» – це, крім усього іншого, проблема дитини, у світі якої найбільш значні ролі відіграють жінки – матері, виховательки, психологи, педагоги. Саме за їхньої допомоги відбувається гармонійна взаємодія підростаючої особистості з соціумом, виникає її бажання й формується її готовність діяти просоціально, тобто своїми діями сприяти власному й суспільному благополуччю. Однак, зауважимо, що, за даними ЮНІСЕФ, військові дії в Україні безпосередньо позначилися на житті 580 тис. дітей, які мешкають на непідконтрольних уряду України територіях і поблизу лінії фронту, та 215 тис. дітей-переселенців, переважна більшість яких потребує кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги. Ситуацію ускладнює те, що в наш час у всьому світі і в нашій країні зокрема дедалі загрозливіших форм набувають зневіра у майбутньому, нечітка позиція щодо життєвих орієнтирів, конфлікти між поколіннями, девальвація моральних та інтелектуальних цінностей, соціальна байдужість і агресивність. За таких умов досить гостро постає проблема соціальної та психолого-педагогічної дезадаптованості дитини. Відтак одним із головних пріоритетів національного виховання має бути створення безпечного, якісного і дружнього для дитини навчально-виховного середовища ЗНЗ, формування просоціальної поведінки підростаючого покоління, зокрема підлітків уразливих категорій.

Підлітковий вік – це час підвищеної уразливості, що зумовлено багатьма чинниками. З одного боку, такі вікові особливості підліткового віку, як недостатній розвиток вольової сфери, відсутність достатнього досвіду моральної поведінки, підвищена критичність щодо інших, з іншого – негативні наслідки тривалої політичної нестабільності, соціально-економічні негаразди руйнівню впливають на стійкість і глибину емоційно-моральних переконань підростаючої особистості. Ситуацію погіршує легкий доступ до тютюну, алкоголю, хімічних речовин і наркотиків, загострення криміногенної ситуації та ін. Часто такі підлітки не знаходять допомоги і співчуття з боку оточуючих, тоді як надана в потрібний

момент підтримка могла би сприяти подоланню труднощів, зміні ціннісних орієнтацій, розуміння сенсу життя і т. ін. Унаслідок цього складаються обставини, коли хлопці та дівчата підліткового віку починають практикувати ризиковану поведінку.

Підлітки уразливих категорій – ті, які в силу певних обставин свого життя більше схильні до негативних зовнішніх впливів з боку суспільства. Зазвичай до уразливих зараховують такі категорії: діти з проблемами у розвитку, які не мають різко вираженої клініко-патологічної характеристики; діти, які залишилися без піклування батьків у силу різних обставин; діти з неблагополучних, асоціальних сімей; діти з родин, які потребують соціально-економічної та соціально-психологічної допомоги і підтримки, й інші.

Безпека середовища, в якому зростають і виховуються такі діти, є вкрай важливою для них. Саме тому дружня атмосфера в родині та навчально-виховному закладі, позитивні стосунки з батьками, вчителями, іншими дорослими та однолітками, активна участь у громадському житті сприятимуть утриманню підлітків від поведінки, яка може їм зашкодити або призвести до потрапляння у кризові чи небезпечні ситуації. На думку академіка І. Беґа, одним зі стратегічних орієнтирів у сучасному вихованні має бути пошук і використання таких ефективних психолого-педагогічних засобів і технологій, які забезпечували б виховання у дітей та молоді суспільно значущих соціальних та морально-духовних цінностей. У роботі з підлітками уразливих категорій це є особливо важливим, оскільки усвідомлення ними тієї ролі, яку вони покликани відіграти у суспільному житті, «містить у собі великі можливості для самовиховання, тому слід створити їм умови для прояву ініціативи, творчості, корисних починань як у шкільному житті, так і поза ним» [1, с. 81]. Акцентуючи увагу на діяльній складовій впливів на особистість, дослідниця В. Бочарова наголошує, що залучення учнів, уразливих категорій зокрема, до системи позитивних суспільних взаємин, педагогічно цілеспрямована організація їхньої різнобічної діяльності покращує їхнє ставлення

до навчальної, трудової, культурно-творчої активності, поліпшує характер їхньої поведінки та загалом позитивно впливає на всю систему вчинків у школі й поза нею [2], а отже, певним чином захищає підлітків від руйнівних впливів негативних суспільних факторів і спокус сучасного життя. Відтак пріоритетним завданням навчально-виховної роботи з підлітками уразливих категорій вбачаємо формування в них мотивацій і вмінь просоціальної поведінки. Під просоціальною поведінкою науковці лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПНУ розуміють систему дій та вчинків особистості, зумовлену свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, умінням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливістю до ризикованих способів полісуб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації у різних видах соціально значущої діяльності [5, с. 13]. Формування просоціальної поведінки розглядається нами як цілісний процес, спрямований на забезпечення необхідних і достатніх організаційно-педагогічних умов для того, щоб учні, підлітки уразливих категорій зокрема, могли осмислити і засвоїти соціально значущі норми і цінності. Це сприятиме саморозвитку відповідних рис і якостей, набуттю навичок конструктивно вирішувати міжособистісні і групові суперечності, брати активну участь у соціально значущій діяльності, навчитися саморефлексії та самооцінки своєї життєдіяльності. Відтак до числа ключових суб'єктів формування просоціальної поведінки ми зараховуємо учнів ЗНЗ як проектувальників і творців власного життя.

Технології роботи з підлітками уразливих категорій запроваджуються в рамках особистісної орієнтованості навчально-виховного процесу – врахування індивідуальних особливостей вихованця для вільного розвитку й повноцінного прояву потенціалу кожного учня з метою його самоорганізації, самовиховання, саморегуляції поведінки, гармонійної взаємодії з довкіллям. Такий підхід є суголосним оригінальній виховній системі видатного польського педагога Я. Корчака, його т. зв. «педагогіці серця», що

передбачає глибоку повагу до внутрішнього світу дитини [4]. На сьогодні технологія розуміється вченими як своєрідна майстерність людини, як певний алгоритм, за допомогою якого отримується запланований результат [3]. Метою педагогічної технології є підвищення ефективності навчально-виховного процесу й гарантоване досягнення учнями відповідних результатів навчання й виховання. Основні методичні інновації у наш час пов'язані із застосуванням інтерактивних технологій.

Інтерактивне навчання – це навчання у процесі практики шляхом осмислення (рефлексії) власних дій. Найціннішим в інтерактивному навчанні є обмін різним досвідом, відмінними поглядами, різним світосприйняттям. Учасники цього процесу взаємодіють один з одним, обмінюються інформацією, аналізують, моделюють ситуації, спільно шукають шляхи розв'язання проблем. Це дає можливість задіяти не лише розум людини, а і її емоції, вольові якості, спонукати її до творчості, тобто включити у процес потенціал цілісної особистості. Інтерактивне навчання забезпечує взаєморозуміння, взаємодію, взаємозбагачення тих, хто навчає, і тих, хто навчається. Порівняно з традиційними формами ведення занять, в інтерактивному навчанні змінюється взаємодія викладача й учня: активність педагога поступається місцем активності учнів, а завданням педагога стає створення умов для їхньої ініціативи. Це якнайкраще відповідає одному з основних педагогічних правил Я. Корчака, викладеному в роботі «Право дитини на повагу», – не лише вчити дітей, а й учитися в них. Окрім того, інтерактивна навчально-виховна діяльність створює всі умови для дотримання педагогами настанов Я. Корчака – приймати учня таким, який він є, бо кожна людина – самобутня; довіряти й поважати особистість; стимулювати прийняття самостійних рішень; не порівнювати нікого ні з ким, порівнювати лише отримані результати; знати й наголошувати, що кожний має право на помилку й має право на її виправлення; виявляти щирий інтерес до особистості і її діяльності. Відтак інтерактивні технології (ігрова, тренінгова, театральна, проектна, інформаційно-комунікаційна)

сприяють моделюванню життєвих ситуацій, спільному розв'язанню проблем, демократичному спілкуванню з іншими людьми, критичному і творчому мисленню, внаслідок чого учні набувають певний досвід просоціальної поведінки. В умовах інтерактивності у підлітків уразливих категорій значно знижується кількість проявів категоричності у висновках і судженнях, нетерпимості до індивідуальних особливостей інших, невміння й небажання адаптуватися до інших, слухати й вести діалог. Такий позитивний навчально-виховний клімат стає природнім імпульсом формування просоціальної особистості підлітків уразливих категорій, особливо атмосферою емоційної захищеності й ситуації успіху.

Список літератури

1. Бех І. Особистісно орієнтоване виховання : наук.-метод. пос. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Бочарова В. Педагогика социальной работы. М.: Аргус, 1994. 207 с.
3. Короткий термінологічний словник з інноваційних педагогічних технологій [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ualib.com.ua>
4. Корчак Я. Правила жизни. М.: Детство. Отрочество. Юность, 2012. 160 с.
5. Кириченко В. І., Єжова О. О., Нечерда В. Б., Тарасова Т. В., Демянчук О. Л. Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу: монографія. Терно-Граф, 2016. 244 с.